

ISTRAŽIVANJE TRENDOVA U MOTIVACIJI UČENIKA ZA SREDNJOŠKOLSKIM OBRAZOVANJEM U UGOSTITELJSTVU I TURIZMU U HRVATSKOJ

Oliver Kesar
Mirjana Kroflin
Bruna Kobešćak Mogulić

Izvorni znanstveni rad
<https://doi.org/10.20867/hk.1.3>

Sažetak:

Svrha ovog istraživanja bila je analizirati motivaciju učenika srednjih strukovnih škola za upisom trogodišnjih ugostiteljskih odnosno četverogodišnjih turističkih zanimanja te saznati kakva su njihova predznanja i percepcija o struci u kojoj planiraju graditi svoju profesionalnu karijeru. Pored toga, željelo se istražiti i koliko učenika ima ozbiljne namjere ostati raditi u struci ili se nastaviti obrazovati u njoj, a koliko njih namjerava napustiti inicijalno odabranu struku. Cilj istraživanja bio je na temelju prethodno analiziranih trendova dobiti ključne informacije na temelju kojih unaprijediti promociju i osnažiti motivaciju učenika za upisom spomenutih zanimanja. U tu svrhu je sredinom 2022. godine provedeno empirijsko istraživanje na uzorku od 686 učenika prvih razreda iz 11 srednjih ugostiteljsko-turističkih škola iz svih krajeva Hrvatske. Analiza je pokazala da na tržištu rada u ugostiteljstvu i turizmu vlada velik deficit formalno obrazovanih i kompetentnih kadrova koji je praćen negativnim demografskim kretanjima u vidu smanjenog broja upisanih učenika u srednje škole, ali i sve slabijom motivacijom učenika za upisom zanimanja u području ugostiteljstva i turizma, osobito kada je riječ o trogodišnjim zanimanjima. Temeljem tih nalaza u radu se iznose smjernice i preporuke za unaprjeđenje promocije i statusa strukovnog obrazovanja u području ugostiteljstva i turizma u Hrvatskoj.

Ključne riječi Ugostiteljstvo, turizam, srednjoškolsko strukovno obrazovanje, motivacija učenika, Hrvatska

UVOD

Izbor srednje škole i budućeg zanimanja životna je odluka koje uvelike određuje tijek i kvalitetu života pojedinca u budućnosti, a ishodi te odluke češće postaju pravilo nego iznimka. Upravo zbog dalekosežnih posljedica koje proizlaze iz takve odluke, ona postaje prijelomni trenutak u životu adolescenta, čemu treba posvetiti posebnu pozornost kod donošenja konkretnih poticajnih mjera i promotivnih aktivnosti, a koje pojedincu u procesu odlučivanja o njegovoj profesionalnoj karijeri mogu pomoći. Nekoliko je važnih dionika koji sudjeluju u tom procesu i koji svakako utječu na razmišljanja, selekciju i konačnu odluku učenika, a to su njihovi roditelji, članovi obitelji, prijatelji, uzori, profesionalna orijentacija, mediji i sam obrazovni sustav. Tome, naravno, treba pridružiti i čitav niz drugih unutrašnjih i vanjskih čimbenika koji također utječu na proces donošenja odluke kao što su npr. osobne potrebe, želje, ambicije, talenti, kognitivne sposobnosti, izvanškolske aktivnosti i dr., ali i materijalni status obitelji, mjesto stanovanja, mjesto školovanja, mogućnosti nastavka obrazovanja nakon školovanja, mogućnosti zapošljavanja i napredovanja u željenoj struci itd. U tom smislu može se ustvrditi da na odluku o upisu u srednju školu i odabir zanimanja utječe kombinacija različitih elemenata ekstrinzične i intrinzične motivacije pojedinca.

U cilju povećanja vidljivosti i unaprjeđenja promocije srednjoškolskog strukovnog obrazovanja za potrebe turizma i ugostiteljstva u Hrvatskoj, u ovom radu prikazani su rezultati empirijskog istraživanja provedenog na prigodnom uzorku učenika srednjih strukovnih škola koji su nepunih godinu dana prije anketiranja donijeli odluku o nastavku svog školovanja prema ugostiteljsko-turističkim zanimanjima. U radu su istraženi različiti elementi ekstrinzične i intrinzične motivacije učenika te njihova percepcija o obilježjima i mogućnostima koje im pruža izabrana struka. Specifičnost ovog istraživanja počiva na činjenici da su ispitanici svoju odluku o nastavku školovanja donijeli u uvjetima pandemije Covida-19 kada se nije znalo koliko će ona potrajati i kakav će biti tijek oporavka turističkog sustava pa se u tom smislu može govoriti o perspektivnom radnom potencijalu koji je odluku o smjeru svoje buduće profesionalne karijere donio unatoč destimulirajućim okolnostima za zapošljavanje u ugostiteljstvu i turizmu. Druga specifičnost ovog istraživanja je da su učenici iznosili svoje stavove i percepciju o struci u razdoblju 'povratka na staro' u kojem su se vrlo brzo obnovili stari problemi neodrživosti razvoja turizma u Hrvatskoj, ali i pojavili novi koji dodatno pogoršavaju ionako već složeno stanje unutar sustava. Među najtvrdokornijim starim problemima je nedovoljna kompetentnost djelatnika, a novi problem, koji je posljedica pandemije Covida-19, odnosi se na kroničan nedostatak radne snage u Hrvatskoj koji se u postpandemijskom razdoblju djelomično pokrio uvoznom i/ili priučenom radnom snagom. Upravo te dvije specifične okolnosti dale su dodatnu dimenziju provedbi ovog istraživanja o motivaciji učenika za upisom ugostiteljsko-turističkih zanimanja, a potom i njihove percepcije o budućnosti i uvjetima rada u struci.

1. TEORIJSKA PODLOGA

Pandemija Covida-19, koja je u velikoj mjeri onemogućila turistička kretanja na globalnoj razini tijekom 2020. i 2021. godine, rezultirala je masovnim otpuštanjem i odljevom turističkih djelatnika, a time i gubitkom esencije konkurentnosti i održivosti razvoja turizma brojnih destinacija diljem svijeta. U takvim uvjetima, opća percepcija turizma kao ranjivog i nestabilnog gospodarskog sustava, osobito u kriznim vremenima, odrazila se i na sustav strukovnog obrazovanja za potrebe turizma u Hrvatskoj za kojeg adolescenti nažalost pokazuju sve slabije zanimanje. Kako bi se otkrilo zašto je tomu tako, potrebno je razumjeti teorijske postavke motivacije i istražiti što sve utječe na motivaciju mladih ljudi iz različitih generacija prilikom izbora njihovog zanimanja.

1.1. Motivacija i generacijska obilježja prilikom odabira zanimanja

Na postavkama teorije samoodređenja (Deci i Ryan, 1985; 2000), razumijevanje motivacije pojedinca ključno je za razumijevanje njegovog ponašanja i djelovanja u okruženju. U psihologiji se motivacija definira kao „stanje u kojem je pojedinac iznutra motiviran nekim potrebama, porivima, željama ili motivima na određeno ponašanje usmjereno prema postizanju nekog određenog cilja“ (Petz, 2005). Drugim riječima, motivacija se može opisati kao pokretačka sila koja stvara želju kod pojedinca i potiče ga na djelovanje u cilju zadovoljenja neke svoje potrebe, bez obzira je li riječ o primarnim ili sekundarnim potrebama. S obzirom na njen izvor, motivacija kod učenika

za upisom određene škole i točno određenog zanimanja, prema teorijskim postavkama koje je iznio Reeve (2010), može biti intrinzična i ekstrinzična. Prema Vizek-Vidović i drugima (2014: 265), „intrinzična motivacija odgovor je na unutarnje učenikove potrebe kao što su radoznalost, potreba za znanjem, osjećaji kompetencije te rasta i razvoja“, dok je ekstrinzična motivacija ona „koja svoj izvor ima izvan učenika“, a u tu skupinu čimbenika pripadaju novac, nagrada, društveno priznanje, popularnost, slava i dr.

Osim motivacije koja potiče i usmjerava pojedinca na odabir točno određenog zanimanja kojim se želi baviti u budućnosti, smatra se važnim istaknuti i generacijska obilježja koja su također važni aspekti za sagledavanje svrsishodnosti svega što se u ovom trenutku u obrazovnom sustavu za potrebe ugostiteljstva i turizma osmišljava, gradi i stvara. U tom smislu, glavni fokus danas je na Generaciji Z i njenim obilježjima prema kojima se stvara i optimizira obrazovni sustav, a što će se zasigurno odraziti i na nadolazeću Generaciju Alfa čija obilježja tek treba početi istraživati i analizirati.

Generaciju Z čine školarci, studenti i zaposleni rođeni između 1995. i 2010. godine. U trenutku pisanja ovog rada oni predstavljaju ključan segment za provođenje istraživanja njihovih stavova i percepcije o odabiru svog zanimanja. Prema nalazima istraživanja Goha i Leeja (2018), Generacija Z u prosjeku ima pozitivne stavove o ugostiteljstvu i turizmu kao struci i smatra ju zabavnom, uzbudljivom i ispunjavajućom jer pruža priliku za česta putovanja kojima se kompenziraju prosječno niže plaće. Dok s jedne strane vide priliku za komunikaciju s ljudima različitog profila, u tome vide i određene izazove. Osim toga, ističu dugo/čudno radno vrijeme te potencijalne zdravstvene i sigurnosne izazove na radnom mjestu. Vrijedi posebno istaknuti kako članovi obitelji imaju vrlo važnu ulogu pri donošenju odluke pripadnika Generacije Z za rad u ugostiteljstvu i turizmu. Nastavno na to, Goh i Okumus (2020) ističu da Generacija Z u svojoj karijeri očekuje stalno ulaznu putanju i brzo napredovanje u karijeri, dok Smith, Clement i Pitts (2018) potvrđuju da su mladi pripadnici Generacije Z nestrpljiviji oko uspona na karijernoj ljestvici, ali i da je veća vjerojatnost da će napustiti tvrtku ako ne budu unaprijeđeni unutar 6 mjeseci.

Generaciju Alfa danas čini skupina predškolskog uzrasta i osnovnoškolaca rođenih nakon 2010. godine. U smislu oblikovanja obrazovnog procesa, ovoj ciljnoj skupini će uskoro trebati posvetiti punu pozornost zbog ipak drugačijeg načina percepcije, ponašanja i funkcioniranja u društvu od Generacije Z, što će zasigurno imati implikacije na odabir njihove profesionalne karijere. Prema istraživanju koje su proveli Apaydin i Faya (2020), Generacija Alfa je, za razliku od prethodne generacije, introvertnija, radoznalija, aktivnija, manje poštuje pravila i autoritete, egocentričnija i samodostatna, emocionalnija, samouvjerenija, svjesnija događanja, s visokom razinom samopoštovanja i visokom ovisnošću o tehnologijama. Takve razlike u obilježjima ponašanja među generacijama uvjetovat će osmišljavanje novih pristupa u privlačenju njihove pozornosti prema ugostiteljsko-turističkim zanimanjima, a kasnije i novih pristupa u njihovom obrazovanju i osposobljavanju u toj struci.

1.2. Srednjoškolski obrazovni sustav za potrebe turizma i ugostiteljstva u Hrvatskoj

U cilju stvaranja temelja za provedbu primarnog dijela istraživanja i kasnijeg predlaganja smjernica i preporuka za unaprjeđenje vidljivosti i promocije obrazovnog sustava za potrebe turizma i ugostiteljstva u Hrvatskoj, u prvoj fazi je provedena analiza sekundarnih podataka o broju upisanih učenika prema zadanim kriterijima (Tablica 1).

Tablica 1: Razlika broja upisanih učenika u srednjim školama u Hrvatskoj po spolu, školske godine 2013./14. i 2021./22.

Broj upisanih učenika:	Apsolutno	Relativno - ukupno	Relativno - učenika	Relativno - učenica
- Ukupno u srednjim školama	-34.891	-19,6%	-19,6%	-19,5%
- Ukupno u strukovnim zanimanjima	-24.524	-20,2%	-18,6%	-22,2%
- Ukupno u ugostiteljstvu i turizmu	-3.371	-20,1%	-25,9%	-15,1%

Izvor: MZO, n.d., Školski e-Rudnik

Prema dostupnim podacima o broju upisanih učenika u srednje škole, u razmaku od samo osam godina njihov broj smanjen je za gotovo 35.000, od čega čak 70,3% čine učenici strukovnih zanimanja (MZO, n.d.). Usporedno s time, ukupan broj učenika upisanih u ugostiteljsko-turistička zanimanja u tom razdoblju smanjen je za 20,1%, što je na razini sveukupnog prosjeka, ali kada se ukupni pad broja upisanih raščlani prema spolu vidljiva je značajna razlika u padu broja upisanih učenika u odnosu na broj učenica. Dubljom analizom podataka o kretanju broja upisanih učenika u pojedina ugostiteljsko-turistička zanimanja (Tablica 2), dolazi se do još poraznijih spoznaja o padu interesa učenika za ova zanimanja, osobito kada je riječ o trogodišnjim zanimanjima konobara i kuhara. Iz podataka za školsku godinu 2021./22. vidljivo je da se u 105 srednjih škola u Hrvatskoj za ugostiteljsko-turistička zanimanja (od prvog do četvrtog razreda) obrazovalo ukupno 13.406 učenika (MZO, n.d.). Uzme li se u obzir dobro poznata činjenica da u Hrvatskoj kronično nedostaje formalno obrazovanih djelatnika u ugostiteljstvu i turizmu, može se zaključiti kako će aktualni kontingent učenika po završetku svog školovanja zapravo bez problema pronaći svoje radno mjesto u struci. Međutim, još uvijek je snažan upliv nekompetentne, priučene i uvozne radne snage koja je poslodavcima u ugostiteljstvu i turizmu isplativija i za koju ne postoje formalna ograničenja, a ni kriteriji izvrsnosti prilikom zapošljavanja.

Tablica 2: Razlika broja upisanih učenika u ugostiteljstvu i turizmu u Hrvatskoj po spolu i zanimanjima, školske godine 2013./14. i 2021./22.

Broj upisanih učenika za zanimanja:	Apsolutno	Relativno - ukupno	Relativno - učenika	Relativno - učenica
1) Hotelijersko turistički tehničar	-527	-9,5%	-4,9%	11,6%
2) Turističko-hotelijerski komercijalist	-278	-10,6%	-8,7%	-11,7%
3) Konobar	-986	-39,3%	-46,0%	-22,5%
4) Kuhar	-1.244	-26,1%	-29,9%	-20,5%
5) Slastičar	47	8,8%	-17,1%	13,8%

Izvor: MZO, n.d., Školski e-Rudnik

Unatoč kroničnom nedostatku formalno obrazovane radne snage praćenog negativnim demografskim trendovima u Hrvatskoj, brojne srednje škole su u promatranom osmogodišnjem razdoblju odustale od upisa u pojedina ugostiteljska zanimanja radi vrlo slabog interesa pa se nerijetko znalo dogoditi da na listi prijava ima tek nekoliko ili nijednog prijavljenog učenika. Naročito je zabrinjavajuća situacija s upisom za zanimanje konobar, gdje je statistika porazna, osobito ako se u obzir uzmu podaci DZS-a (2022) da je u Hrvatskoj u krajem lipnja 2022. godine u 'Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane' aktivno poslovalo 13.658 pravnih osoba i 8.124 obrtnika.

2. METODOLOGIJA

U ovom radu korištena je kombinacija nekoliko metoda, primarno povijesne, statističke i induktivne. Za potrebe uvodnog dijela rada prikupljeni su i obrađeni nalazi prethodnih istraživanja u području motivacije učenika te sekundarni podaci iz Školskog e-Rudnika (MZO, n.d.) o broju upisanih učenika u srednje škole, strukovna zanimanja i ugostiteljsko-turistička zanimanja, u dvije odabrane školske godine 2013./14. i 2021./22., na bazi kojih je napravljena usporedba i utvrdile se razlike. Ti su nalazi i podaci poslužili kao podloga za utvrđivanje opravdanosti provođenja empirijskog dijela istraživanja.

U empirijskom dijelu istraživanja metodom ispitivanja istražena je motivacija učenika za upis ugostiteljsko-turističkih zanimanja, a kao instrument istraživanja korišten je strukturirani anketni upitnik. Istraživanje je provedeno na prigodnom uzorku od 686 učenika prvih razreda (18,5% svih učenika ugostiteljsko-turističkih zanimanja) u 11 srednjih škola (10,5% svih ugostiteljsko-turističkih škola) na području cijele Hrvatske koje izvode programe za ugostiteljsko-turistička zanimanja (Tablica 3).

Tablica 3: Sastav uzorka primarnog istraživanja

Naziv i sjedište škole	Broj učenika
1) Hotelijersko-turistička škola iz Zagreba	154
2) Gospodarska škola Varaždin	116
3) Škola za turizam, ugostiteljstvo i trgovinu iz Pule	106
4) Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola iz Samobora	58
5) Turističko-ugostiteljska škola Split	55
6) Hotelijersko-turistička škola Opatija	54
7) Srednja škola Plitvička jezera	47
8) Ugostiteljsko-turistička škola iz Osijeka	43
9) Obrtnička škola Požega	21
10) Srednja škola Topusko	17
11) Turističko-ugostiteljska i prehrambena škola Bjelovar	15
Ukupno ispitanika:	686

Izvor: Primarno istraživanje

Od ukupnog broja učenika koji su sudjelovali u anketnom ispitivanju, 463 ispitanika je bilo ženskog spola (67,5%), a 223 muškog (32,5%), što je, prosječno gledano, uobičajena spolna struktura učenika upisanih u ugostiteljsko-turistička zanimanja. Anketu su ispunila 424 hotelijersko-turistička tehničara (61,6%), 128 turističko-hotelijerskih komercijalista (18,7%), 61 kuhar (8,9%), 41 konobar (6,0%) i 32 slastičara (4,7%).

Ispitivanje je provedeno pomoću online anketnog upitnika pripremljenog u Google Obrazac alatu i to u razdoblju od 13. do 21. lipnja 2022. godine, jer se smatralo da krajem školske godine učenici imaju najbolje spoznaje o programu kojeg su upisali i motivaciji kojom su bili vođeni prilikom upisa svog odabranog zanimanja. Istraživanje je provedeno u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Keresteš, 2020), a ravnatelj škole koje su sudjelovale u ovom anketiranju, dali su svoja odobrenja za njegovu provedbu.

Upitnik se sastojao od 16 pitanja, od kojih su tri bila opća (spol, upisana škola i odabrano zanimanje) i 13 pitanja pomoću kojih je provedeno ispitivanje stavova i percepcije ispitanika. U sedam zatvorenih pitanja ponuđeni su odgovori za koje je korištena 5-stupanjska Lickertova ljestvica, u dva pitanja je zbog specifičnosti odgovora korištena 4-stupanjska ljestvica, dok su preostala pitanja bila otvorenog tipa ili su omogućavala višestruk odabir odgovora. Za ispitivanje pouzdanosti upitnika korištena je metoda interne konzistencije (Cronbachov alfa koeficijent iznosi 0,60) koja je pokazala kako je pouzdanost upitnika zadovoljavajuća (Hulin, Netemeyer i Cudeck, 2001).

3. REZULTATI EMPIRIJSKOG DIJELA ISTRAŽIVANJA

Na temelju teorijske podloge i analize sekundarnih podataka o stanju upisanih učenika u srednje škole u Hrvatskoj, koji evidentno ukazuju na nekoliko rastućih socio-ekonomskih problema, pristupilo se provedbi primarnog dijela istraživanja kojem je cilj bio istražiti motivaciju učenika za upis ugostiteljsko-turističkih zanimanja i pomoći obrazovnom sustavu u definiranju smjernica za unaprjeđenje promocije, vidljivosti i statusa strukovnog obrazovanja za potrebe ugostiteljstva i turizma u Hrvatskoj.

3.1. Čimbenici okruženja koji utječu na odluku učenika o upisu

Među glavnim ciljevima primarnog istraživanja bilo je utvrditi u kojoj mjeri na upis učenika u ugostiteljska i turistička zanimanja utječu pojedini čimbenici iz njihovog okruženja. Nakon prikupljanja podataka o školi, spolu i zanimanju, učenicima su postavljena pitanja u kojima su trebali procijeniti utjecaj roditelja/obitelji, prijatelja, lokacije/blizine škole te razvijenosti turizma u mjestu u kojem žive, na njihov odabir škole i zanimanja (Tablica 4). Na ovaj skup pitanja ispitanici su odgovarali korištenjem 5-stupanjske Lickertove ljestvice od 1 (nikakav utjecaj) do 5 (presudan utjecaj).

Tablica 4: Procjena utjecaja okruženja na odabir škole i zanimanja (N=686)

Čimbenik utjecaja:	Udjeli prema ocjenama (u %)					M	SD
	Nikakav	Mali	Osrednji	Značajan	Presudan		
Roditelji i obitelj	21,7	29,2	24,5	14,7	9,8	2,62	1,25
Prijatelji	50,6	20,8	13,4	9,9	5,5	1,98	1,23
Lokacija/blizina škole	37,5	17,3	19,7	14,7	10,8	2,44	1,39
Razvijenost turizma u mjestu stanovanja	29,6	16,8	23,2	20,0	10,5	2,65	1,36

Izvor: Primarno istraživanje

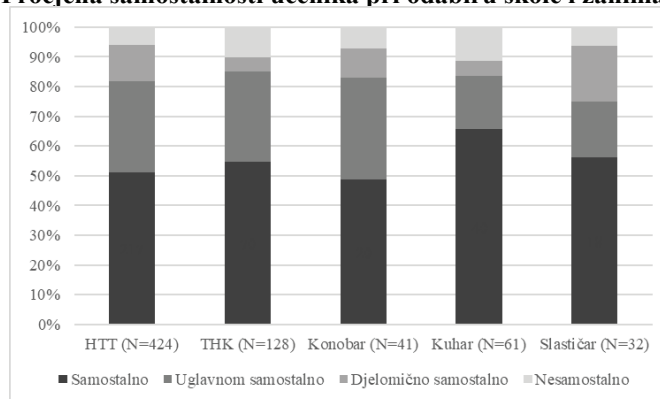
Na pitanje o utjecaju roditelja i obitelji na odabir srednje škole, nešto više od polovine učenika odgovorilo je da roditelji i obitelj nisu imali nikakav ili vrlo mali utjecaj, za četvrtinu je on bio osrednji, a za preostalu četvrtinu značajan ili presudan. U odgovorima na ovo pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika između učenika i učenica ($t=0,54$), kao ni u odgovorima iz primorskih i kontinentalnih mjesta ($t=-0,27$). Što se tiče utjecaja prijatelja na odabir škole, više od 2/3 učenika je odgovorilo da prijatelji nisu imali nikakav ili vrlo mali utjecaj na njihov odabir škole, dok je za oko 15% učenika taj utjecaj bio značajan ili presudan. Promatrano prema spolu ispitanika u odgovorima na ovo pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika ($t=1,70$), jednako kao ni u odgovorima iz primorskih odnosno kontinentalnih mjesta ($t=0,20$). Nadalje, učenici su trebali procijeniti i utjecaj lokacije/blizine škole na odabir škole i zanimanja. Za njih više od pola lokacija nije imala nikakav ili vrlo mali utjecaj, dok je za četvrtinu ispitanika utjecaj bio značajan ili presudan. Kod ovog pitanja nije utvrđena statistički značajna razlika u odgovorima

između učenika i učenica ($t=-0,17$), ali je utvrđena značajna razlika kada se usporede odgovori iz primorskih i kontinentalnih mjesta ($t=2,55$). Sljedeće pitanje odnosilo se na procjenu koliko je dobra razvijenost turizma u mjestu stanovanja utjecala na odabir škole odnosno zanimanja. Na ovo pitanje gotovo polovina učenika je odgovorila da je utjecaj bio nikakav ili vrlo mali, a oko 30% da je utjecaj bio značajan ili presudan pri upisu u tu školu. Kod ovog pitanja postoje statistički značajne razlike u odgovorima između učenika i učenica ($t=4,00$), baš kao i u odgovorima iz primorskih i kontinentalnih mjesta ($t=-5,27$). Analizirano po pojedinim zanimanjima, kod hotelijersko-turističkih tehničara (HTT), konobara i kuhara najveći utjecaj na odabir je imala 'razvijenost turizma u mjestu stanovanja', na turističko-hotelijerske komercijaliste (THK) 'roditelji i obitelj', a na slastičare podjednako snažan utjecaj imala su 'roditelji i obitelj' te 'lokacija/blizina škole'.

3.2. Čimbenik samostalnosti učenika pri donošenju odluke o upisu

Na zadnje pitanje učenici su trebali izraziti stupanj njihove **samostalnosti pri odabiru škole i zanimanja** ($M=3,28$; $SD=0,92$). Na ovo pitanje ispitanici su odgovarali korištenjem 4-stupanjne Lickertove ljestvice od 1 (nesamostalno) do 4 (samostalno) s dvije djelomične gradacije. Prema rezultatima, 7,4% učenika je istaknulo da svoje zanimanje i školu nisu samostalno odabrali, 10,2% samo djelomično samostalno, 29,2% su uglavnom samostalno odabrali, dok više od polovice ispitanika (53,2%) je navelo da su u potpunosti samostalno odabrali školu odnosno zanimanje i to prema vlastitim željama i životnim planovima. Kada se u analizu uvede varijabla upisanog zanimanja, uočavaju se neke razlike između pojedinih skupina ispitanika (Grafikon 1).

Grafikon 1: Procjena samostalnosti učenika pri odabiru škole i zanimanja (N=686)

Napomena: HTT - hotelijersko-turistički tehničar; THK - turističko-hotelijerski komercijalist

Izvor: Primarno istraživanje

Na pitanje o samostalnosti pri donošenju odluke o odabiru škole i zanimanja, od svih pet promatranih skupina ispitanika (po zanimanjima) najsamostalniji su bili učenici upisani u kuhare i THK zanimanje. U odgovorima na ovo pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika po spolu učenika ($t=0,68$), ali je utvrđena značajna razlika u odgovorima između primorskih i kontinentalnih mjesta ($t=2,75$).

3.3. Čimbenici uvjeta rada u struci koji utječu na odluku učenika o upisu

U sljedećem koraku učenici su trebali prosuditi uvjete rada u struci tj. visinu plaća na poslovima za koje se školuju, smatraju li rad u struci zanimljivim, kakva je težina posla (Tablica 5) te kako vide mogućnosti zaposlenja u struci nakon završetka srednje škole.

Tablica 5: Procjena utjecaja uvjeta rada u struci na odabir škole i zanimanja (N=686)

Čimbenik uvjeta:	Udjeli prema ocjenama (u %)					M	SD
	1	2	3	4	5		
Visina plaće	3,4	8,6	40,5	38,9	8,6	2,62	1,25
Zanimljivost rada	3,4	7,3	21,1	39,5	28,7	3,86	1,05
Težina rada	0,7	5,7	29,2	44,5	20,0	3,77	0,86

Izvor: Primarno istraživanje

Na pitanje o njihovoj percepciji visine plaća u ugostiteljstvu i turizmu učenici su, ocjenama od 1 (vrlo loše) do 5 (odlične), procijenili u gotovo 80% slučajeva da su plaće osrednje ili vrlo dobre. Konobari, kuhari i slastičari procjenjuju plaće u ugostiteljstvu boljima od učenika koji se obrazuju za HTT i THK zanimanja. Prema spolu ispitanika, u odgovorima na ovo pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika ($t=1,43$), baš kao ni prema mjestu školovanja ($t=-1,71$). U procjeni zanimljivosti rada u ugostiteljstvu i turizmu ocjenom od 1 (uopće nije zanimljiv) do 5 (vrlo zanimljiv), dvije trećine ispitanika dalo je ocjenu 4 ili 5, dok je malo više od 10% dalo ocjenu 2 ili 1. Zanimljivost rada samo slastičari ocjenjuju najvećom ocjenom, a ostala zanimanja ocjenom niže. U odgovorima na ovo pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika ni prema spolu ($t=-0,375$) ni prema mjestu školovanja ($t=1,63$). Na pitanje kako percipiraju težinu rada u ugostiteljstvu i turizmu učenici su dali svoje ocjene od 1 (vrlo lako) do 5 (vrlo teško). Gotovo dvije trećine ispitanika smatra da su uvjeti rada teški ili vrlo teški, dok je njih gotovo 30% ocijenilo uvjete rada osrednjim. Za razliku od svih ostalih zanimanja, težinu rada jedino slastičari ocjenjuju nižom. U odgovorima na ovo pitanje utvrđena je statistički značajna razlika između učenika i učenica ($t=-3,00$), ali ne i kada se usporede odgovori iz primorskih i kontinentalnih mjesta gdje se učenici školuju ($t=0,63$).

Učenici su upitani i da procijene koliko će im biti lak ili težak pronalazak posla u struci za koju se obrazuju. Na ovo pitanje ispitanici su mogli odgovoriti jednim od ponuđenih odgovora: (1) mislim da će biti teško, (2) mislim da ću moći, ali morat ću mijenjati mjesto boravka, (3) mislim da ću moći, ali isključivo u sezoni, i (4) moći ću sigurno (Tablica 6). Temeljem analize prikupljenih odgovora može se zaključiti kako su učenici bili poprilično sigurni da će pronaći posao u struci jer je svega 5% bilo nesigurno po tom pitanju. Isto tako, uočena je pozitivna korelacija između sigurnosti pronalaska posla u struci i što je mjesto gdje se školuju turistički razvijenije. Promatrano po zanimanjima, najsigurniji u pronalazak posla u struci pokazali su konobari i kuhari (preko 80%), dok su preostala zanimanja pokazala ipak nešto slabiji stupanj sigurnosti po tom pitanju.

Tablica 6: Percepcija učenika o mogućnosti pronalaska posla nakon završetka srednje škole, prema mjestu upisane škole i prema zanimanjima

Mjesto upisane škole:	Broj anketiranih učenika	Sigurni u pronalazak posla u struci, u %	Lakši pronalazak posla, ali uz promjenu mjesta boravka, u %	Teži pronalazak posla i to samo u sezoni, u %	Teško će biti pronaći posao u struci, u %	Ukupno, u %
1) Zagreb	154	50,0	30,5	14,3	5,2	100,0
2) Varaždin	116	40,5	39,7	9,5	10,3	100,0
3) Pula	106	53,8	11,3	31,1	3,8	100,0
4) Samobor	58	51,7	29,3	13,7	5,2	100,0
5) Split	55	60,0	10,9	25,5	3,6	100,0
6) Opatija	54	53,7	20,4	25,9	0,0	100,0
7) Plitvička jezera	47	38,3	17,0	34,0	10,6	100,0
8) Osijek	43	58,1	25,6	14,0	2,3	100,0
9) Požega	21	42,9	38,1	14,3	4,8	100,0
10) Topusko	17	23,5	76,5	0,0	0,0	100,0
11) Bjelovar	15	33,3	53,3	6,7	6,7	100,0
Zanimanje:						
- HTT	424	47,6	26,7	21,0	4,7	100,0
- THK	128	43,8	33,6	16,4	6,3	100,0
- Konobari	41	68,0	12,2	9,8	9,8	100,0
- Kuhari	61	54,1	29,5	13,1	3,3	100,0
- Slastičari	32	46,0	25,0	18,8	9,4	100,0
Ukupno:	686	48,7	27,3	18,7	5,4	100,0

Napomena: HTT - hotelijersko-turistički tehničar; THK - turističko-hotelijerski komercijalist

Izvor: Primarno istraživanje

3.4. Percepcija učenika o osobinama djelatnika u struci i privlačnosti zanimanja

Ispitanici su također trebali ponuditi odgovore na pitanja što smatraju najvažnijom osobinom ugostiteljsko-turističkog djelatnika i što im je najprivlačnije u zanimanju kojeg su odabrali. Na pitanje otvorenog tipa o najvažnijoj osobini ugostiteljsko-turističkih djelatnika, učenici su najčešće odgovarali s: dobro razvijene komunikacijske vještine, ljubaznost, pristojnost, strpljivost, gostoljubivost, spretnost, upornost i volja, urednost, izgled, smirenost i urednost. Kada su trebali istaknuti što im je najprivlačnije u zanimanju koje su odabrali, najčešći odgovori bili su: rad s ljudima, komunikacija općenito i komunikacija na stranim jezicima, mogućnosti zapošljavanja, novac,

putovanja, kreativnost i kuhanje. Na pitanje je li upisano zanimanje ispunilo njihova očekivanja, 14,1% učenika je odgovorilo s 'da u potpunosti', 57,1% s 'uglavnom da', dok je za 20,1% učenika upisano zanimanje samo djelomično ispunilo očekivanja. Od svih ispitanika, 59 učenika (8,6%) je odgovorilo da upisano zanimanje nije ispunilo njihova očekivanja, što se uglavnom može pripisati niskim kriterijima upisa i/ili nedovoljnom informiranosti o sadržaju i ishodima učenja upisanog programa.

3.5. Percepcija učenika o planovima nakon završetka škole

Posljednje pitanje u anketnom upitniku odnosilo se na ispitivanje planova učenika nakon završetka srednje škole. Učenici su ovdje imali mogućnost odabira više odgovora, a u užem fokusu istraživanja bili su oni učenici koji su izrazili jasan stav po pitanju planova odabравši jednu od ponuđenih opcija. Od svih ispitanih, njih 38,0% planira nastaviti obrazovanje, ali u nekom drugom smjeru, dok ih 37,0% planira nastaviti obrazovanje u ugostiteljstvu i turizmu. Četvrtina učenika (25,2%) planira početi raditi u struci, 15,3% raditi izvan struke, dok 21,9% ispitanika želi nakon završetka škole otići raditi u inozemstvo. Daljnjom analizom prikupljenih odgovora po zanimanjima, dolazi se do spoznaje da 44,4% učenika koji se obrazuju za HTT i THK zanimanja namjerava nastaviti obrazovanje u nekom drugom smjeru, dok se njih 35,8% planira nastaviti obrazovati u području turizma. Za razliku od prethodna dva turistička zanimanja, većina učenika trogodišnjih ugostiteljskih zanimanja ipak planira nastaviti svoje obrazovanje u struci, dok je druga najčešće odabrana opcija 'nastaviti raditi u struci'. Opcije nastavka obrazovanja u nekom drugom smjeru, raditi izvan struke ili otići u inozemstvo su relativno slabo zastupljene kod ova trogodišnjih ugostiteljskih zanimanja. Promatrano po mjestima upisane škole, ispitanici u Samoboru, Varaždinu, Opatiji, Požegi, Bjelovaru i Osijeku većinom namjeravaju nastaviti obrazovanje u struci, dok učenici iz Zagreba, Plitvičkih jezera, Topuskog, Splita i Pule većinom namjeravaju nastaviti obrazovanje u nekom drugom smjeru. Mogućnosti odgovora 'ići raditi u struci', 'ići raditi izvan struke' ili 'otići u inozemstvo' bile su znatno manje zastupljene.

4. SMJERNICE I PREPORUKE ZA UNAPRJEĐENJE

Temeljem svega prethodno analiziranog, ali i bogatog iskustva suautora ovog rada, kao aplikativni cilj ovog istraživanja ističu se smjernice i preporuke za poboljšanje vidljivosti i statusa ugostiteljsko-turističkih zanimanja sa svrhom osnaživanja motivacije osnovnoškolaca i njihovih roditelja za upisom u ova vrlo dinamična i perspektivna zanimanja. Ključna pretpostavka operacionalizacije ovih smjernica i preporuka počiva na prethodnoj uspostavi planiranih šest regionalnih centara kompetentnosti u turizmu i ugostiteljstvu koja se u Hrvatskoj provodi u okviru Operativnog programa „Učinkoviti ljudski potencijali 2014-2020“ sufinanciranog iz Europskog socijalnog fonda. Stoga je prva i osnovna smjernica osigurati održivost tih centara s nacionalne razine, osobito MZO i Ministarstvo turizma i sporta, kako bi ti centri s vremenom zaživjeli kao istinska poveznica između obrazovnog sustava, društvene zajednice, gospodarstva i javnog sektora u nacionalnim okvirima te za uspostavu suradnje s relevantnim međunarodnim organizacijama (npr. Europskim udruženjem hotelijersko-turističkih škola), poduzećima (npr. međunarodnim hotelskim lancima) i vodećim obrazovnim institucijama u području ugostiteljstva i turizma (npr. Basque Culinary Center u San Sebastianu u Španjolskoj). Sljedeća smjernica je, na temelju potpuno funkcionalnih regionalnih centara

kompetentnosti, unaprijediti promociju strukovnih zanimanja s različitim participativnim aktivnostima za osnovnoškolce (npr. radionice, kvizovi, natjecanja, posjete poduzećima i dr.) tijekom kojih bi se na njima zanimljiv i pedagoški prihvatljiv način kontinuirano isticale prednosti rada i mogućnosti postizanja zapaženih profesionalnih karijera u ugostiteljstvu i turizmu. Promotivne aktivnosti bi se u tom smislu trebale odvijati tijekom cijele školske godine i na razini cijele Hrvatske pa je dodatna preporuka u tom kontekstu umrežavanje svih 105 strukovnih srednjih škola koje obrazuju učenike za zanimanja u ugostiteljstvu i turizmu, najprije u novoosnovane regionalne centre kompetentnosti, a onda i objedinjavanje promotivnih aktivnosti tih šest centara u jedinstvenu nacionalnu promotivnu kampanju sa zajedničkim elementima za sve regije Hrvatske. Na taj način bi se povećala vidljivost i dodatno istaknula atraktivnost strukovnog obrazovanja u području ugostiteljstva i turizma pretvarajući regionalne centre kompetentnosti u referentna mjesta kreativnosti, izvrsnosti i profesionalnosti.

Isto tako, smatra se važnim značajnije unaprijediti sustav povezivanja gospodarskih subjekata i institucija u području ugostiteljstva i turizma, relevantnih strukovnih udruga, Hrvatske gospodarske komore i Hrvatske obrtničke komore, a sve u cilju uspostave mreže pouzdanih poslodavaca kako bi se osigurao dostatan broj kvalitetnih radnih mjesta (i stručnih mentora) za izvođenje praktične nastave i učeničke prakse u stvarnom poslovnom okruženju, ali i u cilju unaprjeđenja sustava stipendiranja mladih talenata koji bi po toj osnovi svoje profesionalne karijere u ugostiteljstvu i turizmu počeli graditi odmah nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja. U kontekstu stipendiranja učenika potrebno je uvesti dodatne olakšice u poreznom sustavu koje bi omogućile poslodavcima isplatu većeg neoporezivog iznosa učenicima koji pokazuju izvrsne rezultate u radu i na učeničkim natjecanjima. Važnu pretpostavku uspješne provedbe učeničke prakse čine i programi usavršavanja stručnih mentora iz ugostiteljskih i drugih turističkih poduzeća i relevantnih institucija, a u čemu bi centri kompetentnosti trebali imati glavnu ulogu.

Među smjernice o unaprjeđenju sustava obrazovanja svakako treba uvrstiti dovršetak postupka revizije još uvijek važećeg Nastavnog plana i programa za područje ugostiteljstva i turizma iz 1998. godine (Cindrić, 1998) te dovršetak postupaka izrade novih standarda zanimanja, standarda kvalifikacije i strukovnih kurikulumu u području ugostiteljstva i turizma. Rezultati ovog istraživanja, ali i dosadašnja praksa, pokazali su da u današnjim uvjetima trogodišnja zanimanja učenicima nisu zanimljiva u toj mjeri kao četverogodišnja pa se logično nameće preporuka pretvaranja trogodišnjih ugostiteljskih zanimanja u četverogodišnja.

Kako bi učenici ugostiteljsko-turističkih zanimanja mogli steći uvid u mogućnosti nastavka usavršavanja svojih znanja i kompetencija nakon što završe srednju školu, preporuka je da se uspostave modeli suradnje između centara kompetentnosti s obrazovnim institucijama visokog obrazovanja u području ugostiteljstva i turizma. Time bi se uspostavio dvosmjernan protok informacija, ideja, znanja i iskustva temeljem kojih bi srednje strukovne škole imale snažne partnere u diseminaciji znanja za njihove nastavnike, mentore i ravnatelje, a visoka učilišta vrijedne spoznaje o novim trendovima u stavovima, percepciji i motivaciji mladih naraštaja u pogledu daljnjeg usavršavanja u području ugostiteljstva i turizma.

Imajući u vidu različita generacijska obilježja današnjih adolescenata, a to su dominirajuća Generacija Z i nadolazeća Generacija Alfa, nastavni sadržaji, izvedba različitih oblika nastave i postizanje ishoda učenja moraju se prilagoditi suvremenim trendovima anticipirajući promjene koje donosi nadolazeća generacija. To je važno iz razloga da sve ono što se danas stvara u obrazovnom sustavu za potrebe ugostiteljstva i turizma bude privlačno i korisno Generaciji Alfa, koja će tek doći u fokus promatranja.

U cilju razvoja poduzetničkih kompetencija i inicijativa kod učenika, preporuka je da se u okviru regionalnih centara uspostavi poticajan sustav nagrađivanja nastavnika-mentora koji s učenicima provode različite aktivnosti od terenske nastave preko sudjelovanja na natjecanjima do osnivanja učeničkih poduzetničkih inkubatora unutar kojih bi mladi razvijali svoja znanja o upravljanju poduzetničkim projektima i stekli praktična znanja o osnivanju i vođenju vlastitog obrta ili poduzeća. Nastavno na to, preporuka je i da se osmisli jedinstven vodič za osnivanje školskog poduzeća (npr. turističke agencije) koje bi poslovalo na stvarnom turističkom tržištu.

Posljednja važna smjernica u ovom nizu je uvođenje formalne regulacije tržišta rada u ugostiteljstvu i turizmu na način da se jasno definiraju kriteriji (uvjeti) za zapošljavanje djelatnika na određenim radnim mjestima u ugostiteljstvu i turizmu, osobito onima na kojima djelatnici dolaze u izravan kontakt s posjetiteljima i na kojima se traži visoka motiviranost, predanost i izvrsnost u radu. Na taj način bi se smanjio broj nekompetentnih djelatnika, zaštitila struka, povećao ugled i atraktivnost zanimanja u ugostiteljstvu i turizmu, a samim time povećale plaće i smanjila fluktuacija radne snage (Kesar, Ferjanić Hodak i Roginić, 2021). Važan instrument za podizanje kompetentnosti trenutno angažirane radne snage u ugostiteljstvu i turizmu je i uvođenje sustava certificiranja radne snage koja prethodno nije stekla formalno obrazovanje u ugostiteljstvu i turizmu, a žele nastaviti raditi na tim poslovima. U tom kontekstu, regionalni centri kompetentnosti moraju preuzeti i ulogu centara cjeloživotnog strukovnog obrazovanja i obrazovanja odraslih.

ZAKLJUČAK

Za razliku od općih gimnazija, strukovne srednje škole svojim učenicima omogućavaju ranije profesionalno profiliranje i samostalan izlazak na tržište rada. Odabir zanimanja na prijelazu iz osnovne u srednju školu spada među životne odluke koju pojedinac donosi u ranijoj adolescentskoj dobi i koja će uvelike odrediti tijek i kvalitetu njegova života i rada, životni stil i status u društvu. Brojni su čimbenici koji utječu na motivaciju učenika i sam proces donošenja te odluke, od čega nisu izuzeta ni strukovna zanimanja u području ugostiteljstva i turizma. Unatoč činjenici da je Hrvatska turistički razvijena zemlja i da je profesionalna karijera formalno obrazovanih pojedinaca u tim zanimanjima praktički osigurana, negativni demografski trendovi i neuređeno tržište rada u ugostiteljstvu i turizmu u Hrvatskoj rezultirali su lošim položajem srednjih ugostiteljsko-turističkih škola u društvu i padom motivacije učenika za upisivanjem tih zanimanja. Pandemija Covid-19 tu je situaciju dodatno pogoršala.

Istraživanje provedeno na učenicima srednjih strukovnih škola za ugostiteljsko-turistička zanimanja u Hrvatskoj otkrilo je da su ova zanimanja prvenstveno atraktivna ženskom

spolu i da je znatno veći interes za upisom četverogodišnjih programa za HTT i THK zanimanja. Među motivacijskim čimbenicima koji su utjecali na donošenje odluke o upisu zanimanja najznačajniji utjecaj imali su zanimljivost struke, prihvatljiva težina rada i visina plaće, dok su umjereni utjecaj imali roditelji i obitelj te razvijenost turizma u mjestu školovanja. Relativno slab utjecaj na donošenje odluke imali su prijatelji i lokacija/blizina škole. Razlika između muške i ženske populacije učenika uočava se kod čimbenika dobro razvijenog turizma u mjestu školovanja koji značajnije utječe na odluku o upisu ugostiteljsko-turističkih zanimanja kod učenika, a manje je značajan kod učenica. Značajna razlika postoji i kod procjene težine posla u struci, pri čemu učenice procjenjuju da je taj posao težak, za razliku od učenika koji ga smatraju manje teškim. Analiza odgovora pristiglih iz različitih krajeva Hrvatske vidljivo je da blizina škole ima veći značaj prilikom upisa na učenike s kontinenta, kao i činjenica da su učenici s kontinenta samostalniji pri izboru zanimanja od učenika s mora. Veći utjecaj na upis u ugostiteljsko-turističkih zanimanja ima poticajna okolina i razvijeni turizam u mjestu školovanja na učenike s mora u odnosu na one s kontinenta.

Sukladno ranije utvrđenim obilježjima generacije Z, velika većina ispitanika odluku o upisu srednje ugostiteljsko-turističke škole donijelo je potpuno samostalno ili uz malu pomoć obitelji i prijatelja. Istraživanje je nadalje pokazalo kako su učenici ugostiteljsko-turističkih škola mahom sigurni da će po završetku školovanja pronaći posao u struci, a na pitanje o tome je li upisano zanimanje ispunilo njihova očekivanja, učenici u velikoj većini izražavaju pretežno ili potpuno zadovoljstvo upisanim programom. Na pitanje o njihovim namjerama nakon završetka škole, većina je odgovorila da će ili nastaviti svoje obrazovanje u struci ili će početi raditi u struci. Učenici četverogodišnjih zanimanja pokazali su relativno veliku sklonost nastavka obrazovanja u nekom drugom smjeru.

Šira slika stanja u obrazovnom sustavu za potrebe ugostiteljstva i turizma dovodi do zaključka da je nužan zaokret u pristupu privlačenja pozornosti i motiviranja učenika osnovnih škola za upisom strukovnih zanimanja koja su glavni nositelj stvaranja dodane vrijednosti u turizmu Hrvatske. Na tragu toga u radu su iznesene smjernice i preporuke koje se uglavnom vežu oko unaprjeđenja aktivnosti i položaja regionalnih centara kompetentnosti u turizmu i ugostiteljstvu kojima nakon njihove uspostave treba osigurati snažnu potporu resornih ministarstava. Svoju punu funkciju i status u društvu ti će centri kompetentnosti dobiti onda kada se u Hrvatskoj provede sustavno uređenje odnosa na tržištu rada i zaštiti struka od primjese nekompetentnih i priučenih djelatnika.

U konačnici, rezultati ovog istraživanja doprinose boljoj artikulaciji izazova s kojima se obrazovni sustav i tržište rada u ugostiteljstvu i turizmu suočavaju, kvalitetnijoj upisnoj politici, unaprjeđenju promocije strukovnih zanimanja u cilju poticanja motivacije učenika za upisom spomenutih zanimanja i usklađivanje realnih potreba tržišta rada u ugostiteljstvu i turizmu s mogućnostima sustava strukovnog obrazovanja u Hrvatskoj.

Ovo istraživanje ima i određena ograničenja. Provedeno je samo jednom, na prigodnom uzorku samo jedne generacije učenika i u trenutku kada regionalni centri kompetencija u turizmu i ugostiteljstvu još uvijek nisu u potpunosti zaživjeli. U anketnom upitniku korišten je samo dio čimbenika koji utječu na motivaciju učenika pri odabiru zanimanja. Međutim, kako su se kroz vrijeme iskristalizirala određena pitanja koja su od strateške važnosti za daljnji razvoj strukovnog obrazovanja u području ugostiteljstva i turizma,

ovo istraživanje je unatoč spomenutim ograničenjima dalo konkretne odgovore. U budućim istraživanjima bilo bi korisno uključiti veći broj škola kako bi se prikupili još bolji podaci, zatim učenike iz svih razreda kako bi se mogle utvrditi i pratiti generacijske razlike te uključiti veći broj čimbenika koji utječu na motivaciju učenika za upisom konkretnih zanimanja, a na temelju kojih bi se mogle iznijeti dodatne preporuke za unaprjeđenje sustava strukovnog obrazovanja u području ugostiteljstva i turizma.

REFERENCE

- Ajduković, M. i Keresteš, G. (2020.), *Etički kodeks istraživanja s djecom*, Nacionalno etičko povjerenstvo za istraživanja s djecom, Zagreb, https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/NEPID/Eti%C4%8Dki%20kodeks%20istra%C5%BEivanja%20s%20djecom_%20revidirana%20verzija%202020.pdf
- Apaydin, C. i Kaya, F. (2020.), "An Analysis of the Preschool Teachers' Views on Alpha Generation", *European Journal of Education Studies*, Vol. 6, br. 11, str. 123-141 <http://dx.doi.org/10.46827/ejes.v0i0.2815>
- Cindrić, M. (ur.) (1998.), *Nastavni planovi i okvirni programi za područje turizma i ugostiteljstva (Hotelijersko-turistički tehničar, Hotelijer-smjer ugostiteljstvo, Kuhar-Konobar-Slastičar)*, Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, Zagreb, pregledan 11. kolovoza 2022., <https://www.asoo.hr/UserDocsImages/Nastavni%20planovi%20i%20programi/Turizam%20i%20ugostiteljstvo/NP%20i%20OP%20za%20podrucje%20ugostiteljstva%20i%20turizma.pdf>
- Deci, E. i Ryan, R.M. (1985.), *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. Springer US. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7>
- Deci, E. i Ryan, R.M. (2000.), "The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior", *Psychological Inquiry*, Vol. 11, Br. 4, str. 227–268 https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- DZS (2002.), *Priopćenje - Broj i struktura poslovnih subjekata u lipnju 2022.*, POSL-2022-1-1/2, Državni zavod za statistiku, Zagreb, pregledan 2. kolovoza 2022., <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/31460>
- Goh, E. i Lee, C. (2018), "A workforce to be reckoned with: The emerging pivotal Generation Z hospitality workforce", *International Journal of Hospitality Management*, Vol. 73, July 2018, str. 20-28 <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2018.01.016>
- Goh, E. i Okumus, F. (2020), *Avoiding the hospitality workforce bubble: Strategies to attract and retain generation Z talent in the hospitality workforce*, *Tourism Management Perspectives*, Vol. 33, January 2020, <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100603>
- Hulin, C., Netemeyer, R. i Cudeck, R. (2001.), "Can a reliability coefficient be too high?", *Journal of Consumer Psychology* Vol. 10, br. 1-2, str. 55-69 https://doi.org/10.1207/S15327663JCP1001&2_05
- Kesar, O., Ferjanić Hodak, D. i Roginić, E. (2021.), "Bridging the Gap Between Tourism Vocational Education and Employment Practice in Croatia: A Vocational Teachers' perspective", u zborniku radova: Alkier, R., Marković, S. i Perić, M. (ur.) *ToSEE – Tourism in Southern and Eastern Europe*, Vol. 6, str. 405-423, Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu, <https://doi.org/10.20867/tosee.06.27>
- MZO, n.d., *Školski e-Rudnik*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Zagreb, pregledan 2. kolovoza 2022., <https://app.powerbi.com/view?r=eyJrIjoiZWE3YTE4OWQtOWJmNC00OTJmLWE2MjktYTQ5MWJINDNlZDQ0IiwidCI6IjJmTFJmNjLWl3NjEtNDVhYi1hOWY1LTRhYzY3Zk0ZTFkN-ClsImMiOjh9>
- Petz, B. (2005.), *Psihologijski rječnik*, Naklada Slap, Jastrebarsko
- Reeve, J. (2010.), *Razumijevanje motivacije i emocije*, Naklada Slap, Zagreb
- Smith, W.W., Clement, J.C. i Pitts, R.E. (2018.), "Oh the places they'll go. Examining the early career path of hospitality alumni", *Journal of Teaching in Travel & Tourism*, Vol. 18, br. 2, str. 109-122 <https://doi.org/10.1080/15313220.2017.1416726>
- Vizek-Vidović, V., Rijavec, M. i Vlahović-Štetić, V. (2014.), *Psihologija obrazovanja*, IEP, Vern, Zagreb

OLIVER KESAR, dr. sc., redoviti profesor
Sveučilište u Zagrebu Ekonomski fakultet
Katedra za turizam
Trg J. F. Kennedyja 6, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon: +385-1-2383396
E-mail: okesar@efzg.hr

MIRJANA KROFLIN, dipl. oec., ravnateljica
Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola
Ul. Andrije Hebranga 26, 10430 Samobor, Hrvatska
Telefon: +385-1-3360323
E-mail: mirjana.kroflin@skole.hr

BRUNA KOBESĆAK MOGULIĆ, dipl. oec., nastavnica
Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola
Ul. Andrije Hebranga 26, 10430 Samobor, Hrvatska
Telefon: +385-1-3360323
E-mail: bruna.kobescak-mogulic@skole.hr